

О.П. Курбет

**SCIENTIFIC SCHOOLS MATTER.
ДО ПИТАННЯ ПРО МЕТОДОЛОГІЮ ІДЕНТИФІКАЦІЇ
КИЇВСЬКОЇ ПОЛІТЕКОНОМІЧНОЇ ШКОЛИ**

У статті вперше встановлено відповідність Київської політекономічної школи статусу «наукова школа» на основі аналізу наявних в науковій літературі визначень та основних ознак останньої. Обґрунтовано суспільне значення досліджуваної школи, підтверджене, зокрема, значущістю наукових результатів, їхньою реалізацією та актуальністю. Запропоновано удосконалити сучасну методологію визначення наукових шкіл з урахуванням неформального характеру цих об'єднань науковців.

Ключові слова: наукова школа, неформальні наукові об'єднання, ознаки наукової школи, історія економічної думки, Київська політекономічна школа, друга половина XIX – початок XX ст.

Постановка проблеми. Вплив розвитку науки на всі сфери суспільного життя важко переоцінити. Аби переконатися в цьому достатньо ознайомитися з історією наукових революцій та їхніми наслідками, що змінили уявлення про природу та суспільство. Революції в економічній науці здатні здійснювати вплив на урядову політику держави та, як наслідок, на господарську діяльність. При цьому важливо розуміти, що прориви в науці часто здійснюються науковими школами, що робить їх одними із найважливіших суб'єктів наукової діяльності та ставить у центр досліджень історії будь-якої галузі науки.

В історії української економічної думки однією з таких шкіл була Київська політекономічна школа, засновник якої тричі обирався ректором Київського університету Св. Володимира та обіймав посаду міністра фінансів Російської імперії, маючи можли-

вість реалізовувати власне бачення розвитку господарства в урядовій політиці держави. Досліджуючи здобутки представників цієї школи, автор зіткнулася з проблемністю вирішення вихідного методологічного питання, яке виникає перед дослідником будь-якої наукової школи. Це питання визначення сутності та ключових ознак наукової школи як явища.

Актуальність порушеної проблематики посилюється, з одного боку, різноманітністю, а з іншого – схильністю до формалізації критеріїв визначення наукових шкіл.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен наукової школи почали активно досліджувати у другій половині минулого століття. Продовжують займатися розробкою даного питання і сучасні вчені, аналізуючи абсолютно різні наукові школи: бухгалтерського обліку, технології поліграфічного виробництва, культурологічно-мистецького та бібліотечно-інформаційного профілів, наукові школи в педагогіці, наукові школи Національної академії наук України тощо. Сутність та ознаки наукових шкіл ґрунтовно дослідили Д.Д. Зербіно, Ю.О. Храмов, О.А. Гнізділова та ін. Серйозні розвідки на предмет виявлення наукових шкіл в українській економічній думці містяться у працях С.М. Злупка [12], Л.Я. Корнійчук [15], П.М. Леоненка [17], Л.В. Воробійової [7] та ін. Київська політекономічна школа також стала предметом окремих досліджень, що актуалізувалися у 90-х роках ХХ ст. Однак, попри різноманітність підходів (політекономічний, управлінський, фінансовий, правознавчий) до аналізу здобутків наукової школи М.Х. Бунге та їхнє внесення до навчальних курсів з історії економічної думки, – вчені ще не досліджували Київську політекономічну школу крізь призму відповідності статусу школи наукової.

Мета статті полягає у виявленні характеристик Київської політекономічної школи відповідно до ознак наукових шкіл, що може бути корисним для сучасних дослідників та укладачів нормативних документів, зважаючи на посилений інтерес до цього виду наукових об'єднань та їхнє суспільне значення.

Виклад основного матеріалу. Дослідження Київської політекономічної школи крізь призму поняття «наукова школа», перш за все, вимагає визначення цього терміну. Попри те, що дослідженням наукових шкіл займаються вчені у різних галузях науки (соціологія, філософія, педагогіка, економіка тощо), на сьогоднішній день у науковій спільноті ще не сформовано однозначної позиції стосовно цього явища (див. табл. 1).

**Визначення поняття «наукова школа»
сучасними дослідниками**

Автор	Визначення наукової школи
Д.Д. Зербіно	Професійна добровільна співдружність людей, що сформувалася під егідою особистості вченого-лідера. Вона займається активною дослідницькою роботою в новому актуальному напрямі й об'єднана ідеями, методиками, науковими традиціями, співпрацею, що розширюється пошуком нових фактів.
Ю.О. Храмов	Неформальна творча спільнота дослідників різних поколінь високої наукової кваліфікації на чолі з науковим лідером у певному науковому напрямі, об'єднаних однаковими підходами до розв'язання проблеми, стилем роботи й мислення, оригінальністю й новизною ідей і методів реалізації дослідницької програми, яка одержала значні наукові результати, здобула авторитет і громадське визнання в даній галузі знання.
Н.М. Малюга	Неформальний колектив, де навколо лідера об'єднуються учні, які підхоплюють його ідеї, розробляють їх, розширюючи межі пошуку і дослідження загалом.
М.О. Кизим та О.М. Тищенко	Неформальне співтовариство вчених-дослідників різної наукової кваліфікації, у тому числі, пов'язаних ланцюжком «учитель – учень», які займаються спільними дослідженнями в рамках одного і того ж наукового напрямку, використовуючи при цьому спільні методологічні підходи й реалізуючи отримані наукові результати в освітній процес і практику господарювання.
Ф.Ф. Бутинець	Суб'єкт, що відображає складний спектр соціально-творчих зв'язків між ученими, що її представляють. Некомерційний суспільний інститут.
Т.Ю. Павельєва	Комплексний феномен, який поєднує в собі прояви різних концептуальних статусів науки як діяльності, системи знань та соціального інституту. Наукова школа здійснює дослідницьку діяльність, котра дає приріст нового знання в науці, є формою спільної творчості вчених різних поколінь, а виробництво нового знання в ній поєднується з відтворенням наукового товариства.

Продовження таблиці 1

Автор	Визначення наукової школи
П.Ю. Саух	Як правило, відносно невеликі наукові колективи, об'єднані не стільки організаційними рамками і не лише конкретною тематикою, але й загальною системою поглядів, ідей, інтересів і традицій, які зберігаються, передаються і розвиваються від покоління до покоління. Їх характерною особливістю є спільність наукових інтересів, наукова значущість поставлених проблем, рівень наукових результатів і їх визнання, роль наукового лідера в стабільності і перспективах школи.

Примітка: розроблено автором за джерелами: [11, с. 10; 27, с. 122; 19, с. 11–16; 14, с. 9; 6, с. 9, с. 10; 22, с. 13; 25, с. 44–45].

В силу того, що самі наукові школи вельми варіативні, їх важко звести воедино в рамках однієї дефініції. Навіть у межах економічної науки поняття наукової школи не є чітко визначеним, і якщо німецьку історичну, австрійську чи кембриджську наукова спільнота одностайно називає школами, то, наприклад, для класичної використовуються назви: школа, теорія, напрям тощо, за-свідчуючи відсутність єдиного методологічного підходу до того, що саме й на підставі яких ознак можна називати науковою школою в економічній науці.

При тлумаченні поняття «наукова школа» слід враховувати його неоднозначність. Адже, з одного боку, воно використовується для визначення напрямів економічної думки, заснованих окремими видатними вченими або групами вчених, які у своїх дослідженнях послуговуються схожими методологічними засадами. З іншого – має чітке національне забарвлення та географічний аспект, наприклад німецька історична школа. І, зрештою, для ідентифікації наукової школи може використовуватися прив'язка до наукових центрів, університетів.

Серед економістів поширеним є визначення наукової школи, запропоноване В.Д. Базилевичем: «Школа економічної думки – сукупність економічних учень, об'єднаних базовими ідейними принципами, а також спільністю або наступністю методів» [13, с. 11]. Проте, воно не враховує неформального характеру даного виду об'єднань науковців. Тому автору імпонує формулювання К.А. Ланге, згідно з яким наукова школа – це «неформальний науковий колектив, що формується при видатному вченому на базі класичного університету чи науково-дослідної установи з метою

колективної розробки певної наукової ідеї (проблеми, напряму)» [16, с. 207].

Наявні «Положення про наукові школи» та публікації, присвячені школам в науці, засвідчують, що на практиці дуже поширеним є застосування формалізованого підходу, де критеріями виокремлення наукових шкіл виступають переважно індекс цитування, наявність публікацій у провідних фахових виданнях (при цьому обов'язковою може бути наявність праць у наукометричних базах Scopus та Web of Science), кількість захищених під керівництвом представників наукової школи кандидатських та докторських дисертацій, подекуди лімітується навіть кількість «учасників» школи. Тому інформація на офіційних сайтах окремих вищих навчальних закладів більше нагадує штучний поділ професорсько-викладацького складу за наказом згори, ніж реальну наявність неформальних об'єднань науковців. Зважаючи на це, автор підтримує позицію сучасної дослідниці О.А. Гнізділової, згідно з якою наукова школа – це «абсолютно неформальний, творчий союз дослідників, який не можна створити за наказом, за допомогою адміністративних рішень» [8].

Аналіз наукових праць, предметом яких є наукова школа, дозволив визначити сукупність ознак, які дозволяють кваліфікувати Київську політекономічну школу як наукову.

I. Наявність лідера наукової школи. Засновником Київської політекономічної школи є Микола Християнович Бунге (1823–1895). З огляду на сучасні трактування, наявність яскравої постаті вченого-засновника є однією з першочергових рис для означення наукової школи, при цьому слід пам'ятати, що остання може і не мати лідера, або ж їх може бути декілька, автор звертає увагу на відповідність Київської політекономічної школи статусу наукової за даним критерієм.

Сучасний дослідник проблематики виокремлення наукової школи Д.Д. Зербіно зазначає, що «перша умова її виникнення – наявність крупної особистості, істинного вченого-екстраверта», який здатен об'єднати навколо себе учнів та послідовників у прагненні розвивати та поширювати свої знання, виконуючи просвітницьку місію вченого [10, с. 43–44]. Спираючись на думки сучасників М.Х. Бунге, які вказували на притаманні вченому «стриманість і замкнутість характеру», можна припустити, що за особистісними якостями він не був екстравертом. Попри це, його «моральна особистість <...> уособлювала поєднання рідкісної душев-

ної чистоти, скромності і доброти з широким державним розумом і непохитною відданістю обов'язку», які «приваблювали до нього всіх, хто його знав, чи кому довелося вчитися і працювати під його просвітницьким керівництвом» – писав Є.Н. Фену [20, с. 8]. Постать вченого притягувала перспективних учнів, які формували наступне покоління його школи.

II. Наявність учнів та послідовників, які поширюють прогресивні ідеї наукового лідера. Ідеї засновника поширювали та розвивали його учні – Дмитро Іванович Піхно (1853–1909), Афіноген Якович Антонович (1848–1917) та Микола Мартиніанович Цитович (1861–1919), а також Роман Михайлович Орженцький (1863–1923), Олександр Дмитрович Білімович (1876–1963), Євген Євгенович Слуцький (1880–1948), які, згідно сучасного підходу до групування персонального складу наукової школи, утворили друге та третє покоління Київської політекономічної школи відповідно.

III. Просторова локалізація. Наукова діяльність представників Київської політекономічної школи була пов'язана з Імператорським університетом Св. Володимира у Києві (нині – Київський національний університет імені Тараса Шевченка). Саме тут вони здобували вищу освіту. Школа продовжила свою діяльність в Імператорському Новоросійському університеті в Одесі (нині – Одеський національний університет імені І.І. Мечникова), Київському комерційному інституті (нині – Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана) та інших вищих закладах освіти. За свою академічну кар'єру викладачі могли працювати в декількох навчальних закладах, що, однак, не впливало на їхню приналежність до Київської політекономічної школи, адже це – «не прописка і не штамп в паспорті, а етап наукової та педагогічної творчості» [18, с. 18]. Наприклад, в літературі відмічалися такі моменти в біографіях харківських професорів початку ХХ ст.: «Майже кожен з них служив у різні роки в університетах різних міст, петербуржці їдуть до Харкова, харківські фахівці вирушають на кілька років служити в Дерпт (Тарту), Київ, Москву, Петербург, Ярославль та ін. Багато харківських професорів захистили магістерські та докторські дисертації в Московському університеті, багато були пов'язані роботою і навчанням з відомим Демидівським юридичним ліцеєм в Ярославлі. Такий обмін був не рідкістю, бо умови великих міст, побутові та матеріальні в тому числі, не надто різнилися, а в підсумку обмін інформацією наукових шкіл був

значний» [26, с. 43–44]. Так, Р.М. Орженцький тривалий час викладав в університетах Одеси та Ярославля.

IV. Спільність теоретико-методологічних засад досліджень та принципів підходу до вирішення тієї чи іншої проблеми. Характерна особливість Київської політекономічної школи полягає у еволюції поглядів її представників на методологію економічної науки. Так, ліберальні погляди М.Х. Бунге еволюціонували до усвідомлення ним та його учнями необхідності державних регулюючих дій для ефективної розбудови ринкового господарства. А розроблення теорії цінності пройшло шлях від підтримки психологічних засад її утворення, математичних методів та моделювання, відходу від трудової теорії цінності до об'єднання математичних методів з психологічною теорією та наближенням до розробки синтетичної теорії цінності, в якій вчені прагнули поєднати трудову теорію та теорію граничної корисності.

Відповіддю Київської політекономічної школи на суспільний запит стала робота над вирішенням практичних проблем соціального характеру, спричинених, зокрема, промисловим переворотом та ринковими реформами другої половини XIX ст. Ідея захисту інтересів особистості та задоволення суспільних потреб червоною ниткою проходить крізь праці київських вчених, у яких вони намагалися вирішити питання соціального захисту та страхування робітників, унормування робочого часу (з особливою увагою до праці дітей та жінок), регулювання залізничних тарифів, податкової політики тощо.

Об'єднувало представників Київської політекономічної школи і те, що, продовжуючи традицію, закладену І.В. Вернадським, у центр своїх досліджень вони поставили людину з її реальними потребами та проблемами, залучаючи до економічного аналізу психологічні, етичні та правові моменти. Це значною мірою актуалізує здобутки київських вчених, зважаючи на посилений інтерес сучасних економістів до ідеї синтезу економічної теорії та психології. Про затребуваність таких розробок говорить вручення Премії Шведського центрального банку з економічних наук пам'яті Альфреда Нобеля психологу Д. Канеману (2002) – за застосування методів психології у дослідженні прийняття рішень, Р. Шиллеру (2013) – за розробку та успішне застосування теорії поведінкових фінансів та Р. Талеру (2017) – за внесок у вивчення поведінкової економіки.

V. Науково-педагогічна діяльність. Представники Київської політекономічної школи були викладачами економічних та пов'язаних з ними дисциплін, що у сукупності із науковим керівництвом давало змогу поширювати їхні новаторські ідеї та виховувати нове покоління учнів. М.Х. Бунге обіймав посади ад'юнкта, екстраординарного та ординарного професора кафедри політичної економії і статистики, а згодом кафедри поліцейського права Київського університету. А.Я. Антонович – доцента кафедри політичної економії, статистики і правознавства в Інституті сільського господарства і лісництва у Новій Олександрії (Люблінської губернії), доцента кафедри поліцейського права Київського університету. Д.І. Піхно обіймав посаду приват-доцента, екстраординарного та ординарного професора кафедри політичної економії і статистики Київського університету. М.М. Цитович був екстраординарним та ординарним професором кафедри поліцейського права Київського університету. Р.М. Орженцький – приват-доцентом кафедри політичної економії і статистики Новоросійського університету (Одеса), екстраординарним та ординарним професором кафедри політичної економії і фінансів Демидівського юридичного ліцею (Ярославль), а згодом кафедри політичної економії і статистики Петроградського університету, завідувачем кафедри теоретичної економії в УАН, професором кафедри політичної економії Київського комерційного інституту. О.Д. Білімович був приват-доцентом, екстраординарним та ординарним професором кафедри політичної економії і статистики Київського університету, завідувачем кафедри політичної економії і статистики Люблінського університету, декана економічного та юридичного факультету Мюнхенського університету. Є.Є. Слуцький працював на посадах доцента, а згодом професора кафедри політичної економії Київського комерційного інституту, завідувача кафедри теорії ймовірностей і математичної статистики Московського державного університету.

VI. Розробка та викладання авторських курсів, а саме: «Основания политической экономии» М.Х. Бунге [5], А.Я. Антоновича [3; 2] та Д.І. Піхна [23], «Курс политической экономии» А.Я. Антоновича [1], «Пособие к элементарному изучению политической экономии» Р.М. Орженцького [21]. Вчені також були авторами курсів поліцейського права (М.Х. Бунге, А.Я. Антонович, М.М. Цитович) та статистики (М.Х. Бунге, Р.М. Орженцький).

VII. Висока кваліфікація, науковий авторитет та значущість отриманих результатів. Високу кваліфікацію представників Київської політекономічної школи засвідчують здобуті ними наукові ступені. Авторитет – високі державні посади, які вони обіймали, зокрема М.Х. Бунге, Д.І. Піхно та А.Я. Антонович.

М.Х. Бунге тричі обіймав посаду ректора Імператорського університету Св. Володимира у Києві, перший раз (6.05.1859 – ? 02.1862) за призначенням – це був безпрецедентний випадок в історії університету, адже вченому на той час було лише 35 років [9], два інші (26.05.1871 – 2.05.1875 та 2.09.1878 – ? 03.1880) – за обранням. Вченого високо оцінювали сучасники: «Микола Християнович поєднував багатосторонні пізнання з широтою поглядів, непохитною чесністю та надзвичайною працьовитістю» [20, с. 5] – зазначав Є.Н. Фену. Вченого було обрано дійсним членом Імператорської академії наук.

Р.М. Орженцький 14 червня 1919 р. одним з перших був обраний на посаду дійсного академіка Української академії наук. Тоді ж, за обранням на Спільному Зібранні УАН, вчений очолив соціально-економічний відділ, а з осені 1919 р. – Інститут економічної кон'юнктури [4, с. 42]. «Р. М. являв собою видатну постать поміж нашими академіками. До його голосу уважно всі прислухалися. Надзвичайна ясність, об'єктивність, логічність та гострота його думки викликали величезну пошану й інтерес до його промов» [24, с. 3] – писав про нього видатний науковець, академік М.В. Птуха.

Про реальну значущість наукових результатів Київської політекономічної школи найбільш красномовно промовляють досягнення її представників на ниві державної служби, реалізовані М.Х. Бунге – у його ліберальній реформаторській діяльності під час перебування на посаді міністра фінансів (1881–1886 рр.) та голови Комітету міністрів Російської імперії (1887–1895 рр.); Д.І. Піхном – в Київській підкомісії по дослідженню залізничної справи в Росії (з 1879 р.), на посадах чиновника з особливих доручень Міністерства фінансів та члена ради міністра шляхів сполучення, і при здійсненні операцій, пов'язаних із викупом казною приватних залізниць, які зловживали концесійними правами та гарантіями, отриманими від уряду; А.Я. Антоновичем – на посаді товариша (заступника) міністра фінансів (1893–1895 рр.).

Міжнародне визнання наукового авторитету та високої кваліфікації представників Київської політекономічної школи засвідчує

зацікавленість їхніми здобутками сучасних зарубіжних дослідників, зокрема В. Барнетта [29] і Й. Цвайнерта [28].

Таким чином, відповідно до основних критеріїв, визначених сучасними дослідниками, з якими солідаризується автор, встановлено, що Київська політекономічна школа відповідає статусу «наукова школа». Це була неформальна спільнота вчених, об'єднаних світоглядними, духовно-культурними та моральними позиціями, що сформувалася у результаті суспільного запиту для вирішення певної наукової проблеми з притаманною цій науковій школі спільністю методологічних підходів. Більше того, зважаючи на дослідження реальних проблем розвитку господарства, в тому числі соціальних, та спрямованість на забезпечення його ефективного функціонування, практичне впровадження результатів досліджень, прогресивність наукових поглядів, які сотню років потому не втрачають своєї актуальності, натомість співзвучні з прогресивними теоріями сучасності, існують всі підстави визнати її взірцем наукової школи та прикладом для наслідування сучасними вченими.

Наукові школи здатні здійснювати прориви в науці, тому важливо, щоб ці творчі об'єднання формувалися на добровільних засадах і, ні в якому разі, не примусово і не як результат самовизнання. Київські вчені, під керівництвом свого лідера, непересічної особистості – М.Х. Бунге, працювали над вирішенням актуальних проблем розвитку ринкового господарства з урахуванням суспільних потреб. Наступність ідей забезпечувалась, зокрема, неформальним спілкуванням, спільністю моральних переконань та світоглядних позицій. Тому необхідно усвідомлювати важливість тісного зв'язку між представниками школи, який виходить за межі формальних відносин. Можливо тому питання визначення сутності та виокремлення характерних ознак наукових шкіл досі лишається дискусійним, адже це, перш за все, – неформальне об'єднання. І чим більше його намагаються формалізувати, тим менше воно відповідає духу і змісту поняття «наукова школа». Справжня наукова школа не створюється «на вимогу», а колектив кафедри, який проводить науково-дослідну роботу на певну тему, не обов'язково є науковою школою. Цей статус вимагає суспільного визнання та підтвердження часом наукових здобутків творчої спільноти вчених.

Висновки. Попри наявність значної кількості праць та офіційних положень про наукові школи слід визнати превалювання

формалізованого підходу до трактування їхніх сутності та ознак. Деякі дослідники зводять визначення результатів їхньої діяльності до вимірювання кількісних показників. При цьому, наукова школа часто ототожнюється з колективом кафедри або іншим адміністративно-організаційним об'єднанням науковців. Тому підхід до визначення наукових шкіл потребує вдосконалення та подальшого впровадження, з урахуванням неформального характеру та соціальної місії цієї форми інтелектуальних об'єднань.

Реальну вагу у виокремленні будь-якої наукової школи має практична складова та затребуваність результатів досліджень її представників. Так, представники Київської політекономічної школи були не просто кабінетними вченими чи викладачами – вони були практиками, які свої теоретичні розробки прагнули втілити у життя, здійснюючи вплив на урядову політику Російської імперії.

Міжнародний резонанс даної школи підтверджує визнання сучасниками здобутків її представників. Ба більше, вона є предметом досліджень і сучасних зарубіжних істориків економічної думки, які високо оцінюють її досягнення. А співставлення останніх із сучасними тенденціями в економічній науці дозволяє констатувати факт прогресивності наукових ідей київських вчених та стверджувати, що вони працювали на перспективу. Не дарма одна із найбільш поширених назв даної школи – Київська реально-психологічна, адже ще на межі XIX–XX ст. її представники досліджували вплив психологічних аспектів на економічні проблеми, що нині є одним із магістральних шляхів розвитку економічної науки.

Ідентифікація Київської політекономічної школи як наукової засвідчила, що її приклад може бути свого роду еталоном. Саме до такого рівня визнання мають прагнути сучасні дослідники та неформальні об'єднання вчених. Зрештою, не індексами цитувань, кількістю публікацій і захищених дисертацій вимірюється реальний внесок в науку і практику. Представники істинної наукової школи здатні впливати не лише на переконання своїх учнів та послідовників, а й на об'єктивну реальність, керуючись суспільним запитом, адже наукові школи мають значення.

1. Антонович А.Я. Курс политической экономии. Киев: В унив. тип., 1886. VI + 654 с.
2. Антонович А.Я. Основания политической экономии. Вып. второй. Варшава: Тип. К. Ковалевского, 1879. 190 + [2] с.

3. Антонович А.Я. Основания политической экономии. Вып. первый. Варшава: Тип. К. Ковалевского, 1879. 136 с.
4. Антонюк С.Н. Академик Р.М. Орженецкий – представитель Київської економічної школи. *Вчені записки*. 2006. Спец. вип. С. 41–47.
5. Бунге Н.Х. Основания политической экономии. Киев: В унив. тип., 1870. [4] + 136 с.
6. Бутинець Ф.Ф. Наукова школа: її ознаки та умови формування. *Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки*. 2011. № 4 (58). С. 8–15.
7. Воробйова Л.В. Формування наукових шкіл. Українська школа фізичної економії. *Економіка України*. 2008. № 5. С. 66–76.
8. Гнізділова О.А. Характеристика дефініції «наукова школа». *Теорія та методика навчання та виховання*. 2008. Вип. 22. С. 13–23.
9. Економічна думка України в особах: матеріали до наукових біографій. URL: http://wiki.kneu.kiev.ua/MediaWiki3/index.php/Головна_сторінка
10. Зербино Д. Научная школа как феномен. *Зеркало недели. Украина*. 2004. № 15, 16 апреля – 23 апреля. URL: http://gazeta.zn.ua/SCIENCE/nauchnaya_shkola_kak_fenomen.html
11. Зербино Д.Д. Научная школа как феномен. Киев: Наукова думка, 1994. 134 с.
12. Злупко С.М. Наукові школи в історії української економічної думки та їхній міжнародний резонанс. *Економічна наука і наукознавство: монографія*. Львів: Тріада плюс, 2006. С. 120–129.
13. Історія економічних учень: підручник: у 2 ч. за ред. В.Д. Базилевича. Київ: Знання, 2006. Ч. 1. 582 с.
14. Кизим М.О., Тищенко О.М. Наукові школи. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2009. 74 с.
15. Корнійчук Л.Я. Історія економічної думки України: навч. посібн. Київ: КНЕУ, 2004. 432 с.
16. Ланге К.А. Организация управления научными исследованиями. Львів: Наука, 1971. 248 с.
17. Леоненко П.М. Методологія аналізу наукових шкіл у економічній і фінансовій науках. *Фінанси України*. 2013. 5. С. 31–49.
18. Лушникова М.В. Лушников А.М. Российская школа финансового права: портреты на фоне времени: монография. Ярославль, 2013. 639 с.
19. Малюга Н.М. Наукова школа: поняття та критерії визнання. *Тези та тексти виступів VII-ої Міжнародної наукової конференції «Наукові, бухгалтерські школи світу: еволюція, сучасний стан, перспективи розвитку»*. Житомир: ЖДТУ, 2008. С. 11–16.

20. Министерство финансов. 1802–1902: Исторический обзор главнейших мероприятий финансового ведомства. В 2 ч. Санкт-Петербург: Экспедиция заготовления государственных бумаг, 1902. Ч. 2. VIII+692 с.
21. Орженцкий Р.М. Пособие к элементарному изучению политической экономии. Вып. 1. Одесса: Тип. А. Хакаловского, 1900. 76 с.
22. Павельева Т.Ю. Научные школы в системе науки: философский анализ : автореф. дис. ... доктора философских наук. Москва, 2012. 50 с.
23. Пихно Д.И. Основания политической экономии. Вып. первый. Киев, 1890. VI+168 с.
24. Птуха М.В. Академік Роман Михайлович Орженцький. *Записки соціально-економічного відділу*. 1926. Томи II–III. (1924–1925). 19 с.
25. Саух П.Ю. Феномен наукової школи в контексті реалій сучасної науки. *Становлення і розвиток науково-педагогічних шкіл: проблеми, досвід, перспективи*: зб. наук. праць. Житомир, 2012. С. 44–50.
26. Федорова Е. Безымянное поколение. Записки правоведа, адвоката, бывшего меньшевика Александра Гюнтера (1890–1984). Москва: Просветитель, 2004. 447 с.
27. Храмов Ю.О. Наукові школи в НАН України. *Наука та наукознавство*. 2008. № 4. С. 122–133. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/49107/15-KhramovNEW.pdf?sequence=1>
28. Цвайнерт Й. История экономической мысли в России. 1805–1905. Москва: Изд. Дом ГУ ВШЭ, 2008. 410 с.
29. Barnett, V. A History of Russian Economic Thought. L., NY.: Routledge, 2005. XIV + 172 p.

References

1. Antonovych, A.Ya. (1886). The course of political economy. Kyiv: V univ. tip. [in Russian].
2. Antonovych, A.Ya. (1879). Foundations of political economy. Second ed. Varshava: Tip. K. Kovalevskoho [in Russian].
3. Antonovych, A.Ya. (1879). Foundations of political economy. First ed. Varshava: Tip. K. Kovalevskoho [in Russian].
4. Antoniuk, S.N. (2006). Academician R.M. Orzhentsky – a representative of the Kyiv School of Economics. *Vcheni zapysky*, Spec. ed., p. 41–47 [in Ukrainian].

5. Bunge, N.Kh. (1870). Foundations of political economy. Kyiv: V univ. tip. [in Russian].
6. Butynets, F.F. (2011). Scientific school: its features and conditions of formation. *Visnyk ZhDTU. Serii: Ekonomichni nauky*, 4 (58), p. 8–15 [in Ukrainian].
7. Vorobiova, L.V. (2008). Formation of scientific schools. Ukrainian School of Physical Economy. *Ekonomika Ukrainy*, 5, p. 66–76 [in Ukrainian].
8. Hnizdilova, O.A. (2008). Characteristics of the definition of "scientific school". *Teoriia ta metodyka navchannia ta vykhovannia*, 22, p. 13–23 [in Ukrainian].
9. Economic thought of Ukraine in Persons: Materials for Scientific Biographies. URL: <http://wiki.kneu.kiev.ua/MediaWiki3/index.php> [in Ukrainian].
10. Zerbino, D. (2004). Scientific school as a phenomenon. *Zerkalo nedeli. Ukraine*, 15, URL: http://gazeta.zn.ua/SCIENCE/nauchnaya_shkola_kak_fenomen.html [in Russian].
11. Zerbino, D.D. (1994). Scientific school as a phenomenon. Kyiv: Naukova dumka [in Russian].
12. Zlupko, S.M. (2006). Scientific schools in the history of Ukrainian economic thought and their international resonance. *Economic science and science of science*: monograph. Lviv: Triada plus [in Ukrainian].
13. History of Economic Thought: pidruchnyk: In 2 parts. Za red. V.D. Bazylevycha. Kyiv: Znannia, 2006, Part 1 [in Ukrainian].
14. Kyzym, M.O., Tyshchenko, O.M. (2009). Scientific schools. Kharkiv: VD "INZhEK" [in Ukrainian].
15. Korniychuk, L.Ya. (2004). History of economic thought of Ukraine: navch. posibn. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
16. Lanhe, K.A. (1971). Organization of scientific research's management. Lviv: Nauka [in Russian].
17. Leonenko, P.M. (2013). A methodology for analyzing scientific schools in economic and financial sciences. *Finansy Ukrainy*, 5, p. 31–49 [in Ukrainian].
18. Lushnikova, M.V. Lushnikov, A.M. (2013). Russian School of Financial Law: portraits on the time background: monograph. Yaroslavl [in Russian].
19. Maluha, N.M. (2008). Scientific school: concept and criteria of recognition. *Abstracts of Papers of the VIIth International Scientific Conference «Scientific, accounting schools of the world: evolution, current state, prospects of development»*. Zhytomyr: ZhDTU [in Ukrainian].

20. Ministry of Finance. 1802–1902: Historical overview of the main activities of the financial department. In 2 ch. Sankt-Petersburg: Ekspeditsiia zagotovleniia gosudarstvennykh bumag, 1902, Ch. 2 [in Russian].
21. Orzhentsky, R.M. (1900). A Handbook for Elementary Study of Political Economy. Vol. 1. Odesa: Tip. A. Khakalovskoho [in Russian].
22. Paveleva, T.Yu. (2012). Scientific schools in the system of science: a philosophical analysis : avtoref. dis. ... doktora filosofskikh nauk. Moscow [in Russian].
23. Pihno, D.Y. (1890). Foundations of political economy. Vol. 1. Kyiv [in Russian].
24. Ptukha, M.V. (1926). Academician Roman Mykhailovych Orzhentsky. *Zapysky sotsialno-ekonomichnoho viddilu*, Vol. II–III. (1924–1925) [in Ukrainian].
25. Saukh, P.Yu. (2012). The phenomenon of scientific school in the context of the realities of modern science. *Stanovlennia i rozvytok naukovo-pedahohichnykh shkil: problemy, dosvid, perspektyvy*: zb. nauk. prats. Zhytomyr [in Ukrainian].
26. Fedorova, E. (2004). Nameless generation. Notes of a jurist, lawyer, former menshevik Alexander Gunter (1890–1984). Moscow: Prosvetitel [in Russian].
27. Khramov, Yu.O. (2008). Scientific schools at the NAS of Ukraine. *Nauka ta naukoznavstvo*, 4, p. 122–133. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/49107/15-KhramovNEW.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].
28. Zweynert, J. History of Economic Thought in Russia. 1805–1905. Moscow: Izd. Dom GU VShE, 2008 [in Russian].
29. Barnett, V. A History of Russian Economic Thought. L., NY.: Routledge, 2005 [in English].

Одержано 3.10.2017 р.

